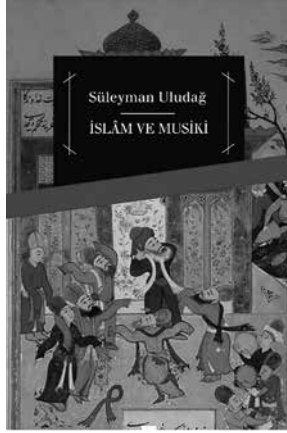

SÜLEYMAN ULUDAĞ,
"İSLÂM VE MUSİKİ"

Dergah Yayınları, İstanbul 2015, 348 sayfa.

Sema DİNÇ*

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana hayatın daima içinde ve her anında olan mûsikî, İslâm'ın yayılmasından bu yana her dönem icra ve var oluş yönüyle tartışmalara zemin hazırlayan bir mesele olmuştur. Dinî ya da lâ dinî sahada var olan mûsikî, günümüze değin birçok kez kitaplar yazılması ve hakkında çalışmalar yapılması gerekli görülen mevzular arasında yerini almıştır. Fakat nice müellifler mûsikî konusundaki dile getirilmesi gereken İslâmî ve fakat rasyonel fikrî alanı, aynı zamanda da fetva verme hususunu tam olarak doldurulamamış bir saha olarak bırakmışlardır. Kaleme alınan eserler içerisinde mûsikîyi ilmî yöntemlerle inceleyip çeşitli sonuçlara ulaşanlar olduğu gibi, tam aksine müziği aşırı bir şekilde kötöleyenler de olmuştur. Bunun yanında henüz kütüphanelerde bulunan ve tetkik edilmeyi bekleyen eserler de mevcuttur. Yapılan tüm bu tartışmalar ise ya tam olarak konuyu açıklığa kavuşturamamış ya da duygusal yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılan bir hüviyete bürünmüştür. Bu durum da insanların zihinlerinde mûsikînin dinî hükmünün halen netlik kazanmamasının, bir takım ayrılıkçı görüşlerin

* Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. semadinc@hitit.edu.tr

devamının, dolayısıyla da şiddetli tartışmaların ve kendinden farklı düşünen kişilere yöneltilen çeşitli ithamların müsebbibi olmuştur. Süleyman Uludağ'ın müellifi olduğu İslâm ve Musiki adlı bu kitap, çağın gereklerini dikkate alarak ve mûsikînin yeniden değerlendirilmesi gerekli görülerek hazırlanmış, ilmî temellere oturtulmuş ve rasyonel bakış açısıyla tüm imkânlar kullanılarak kaleme alınmıştır. Müellifin zikredilen eserinin konusu ise kendi ifadesiyle; "sadece, mûsikînin dinî hükmü nedir ve ne olmalıdır?" sorularının cevabıdır. Bu çalışma 1976 yılında ilk baskısı yayımlanan "İslâm Açısından Musiki ve Semâ" adlı eserin de genişletilmiş halidir.

Kaleme aldığı eserini önsöz, altı bölüm ve sonuç kısımlarından oluşturan müellifin, konunun ele alınmasını zorunlu kılan sebepleri açıkladığı önsözünün ardından, ilk bölümde mûsikî tarihi hakkında genel bilgiler verdiğini görmekteyiz. Mûsikînin insanın yaratılışındaki estetik zevki içine alan beşerî duyguların bir parçası olduğunu ve daima güzel olana duyulan insanî ilgiyi, eserinin bu bölümünde zikretmektedir. Mûsikî kavramının birçok kişi tarafından yapılan tarifleri de bu kısımda ele alınmaktadır. Mûsikînin ideolojik, dinî, felsefî ve siyasî alanlarda araç olarak kullanılabilmesinin dinî hüküm verme ve sanat eserine bakış itibarıyla bir istismar sebebi olabildiği tespitini dile getiren müellif, İslâm'ın güzellik ve sanat anlayışını da işlemiştir. İslâm'ın doğuşundan bugüne mûsikînin gelişimi de şiir sanatı ile bağlantılı anlatım ve örneklemelerle ele alınmıştır. Mûsikî hakkında derin tartışmalardan biri de mûsikînin milliliğidir. Evrensellik vasfı olan bir dinin millilik vasfı taşıyan mûsikî hakkında dinî hüküm vermenin zorluğunun, zamana ve mekâna göre birbirini tutmayan hükümler vermek suretiyle çözümlenebileceğini de müellif yine bu bölümde ele almaktadır. Arap Mûsikîsi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra İslâm Mûsikîsi üzerindeki yabancı tesirleri de açıklayan müellif, Suriye, Filistin, Mısır, Irak, Yunan, Bizans ve İran gibi sanat merkezlerinin kültürel etkileşiminin Arap müziği üzerinde etkisi olduğu tarihsel sürecin bilinmesinin de, mûsikînin dinî hükmünün verilmesinde önemli bir etkisi olduğunu belirtmektedir (s. 11-26).

Eserin ikinci bölümünde müellif, İslâm dininin birincil kaynağı olan Kur'an-ı Kerîm'in âyetleri temel alınarak mûsikî ile ilgili çeşitli hükümler verilmesi hakkında yapılan yanlışları genel hatlarıyla aktarmaktadır. Bu konuda yapılan yorumların en uzak ihtimallerin dahi ele alınarak, nassların tevîl edilerek yapılmasının sakıncalarından söz etmektedir. Âyetlerde geçen bazı kapalı anlamdaki kelimelere mûsikî anlamı verenlerin yanılığını, kendi görüşlerini ispat etme düşüncesiyle Kur'an'dan bir delil arama çabası

olarak nitelendiren müellifin, mûsikînin haram kılındığına ve mûsikînin helal olduğuna dair âyetlere bu bölümde oldukça detaylı ve açıklamalı bir şekilde başlıklar altında yer verdiğini görmekteyiz. Müellif, bahsedilen âyetler hakkındaki genel bilgileri içeren kısımda ise, bazı âlimlerin çeşitli fıkıh usulü kaidelerini kullanmak suretiyle düşükleri hataları dile getirmektedir. Lokman Sûresi'nin 6. âyetinde geçen "el-lehvü'l-hads" ifadesi ile Zümer Sûresi'nin 18. âyetinde geçen "el-ahsenü'l-kavl" ifadelerinin Arapça kelime kökeni itibariyle ve bu âyetlerin zâhirî ve bâtinî yorumları esas alarak yapılmaya çalışılan yanlışların anlaşılması gereken doğru şeklini izah etmek suretiyle mukayesesini yapmaktadır (s. 27- 44).

Hadislere göre mûsikînin ele alındığı üçüncü bölümde müellif, "Allah güzeldir, güzeli sever." hadis-i şerifini zikrederek, bağlamını açıklamak suretiyle konu konu ele alınacak olan bölüme girizgâh yapmaktadır. Peygamber döneminde düğünlerde, bayramlarda yapılan mûsikî ile ilgili yaşanan olayların hadislerde aktarılmış olan örneklerini tek tek zikredip, hadislerde mûsikînin nasıl ele alındığını gösteren müellif, raks konusundaki örneklere de yer vermektedir. Sahabenin raksı, Peygamberi karşılama törenleri, yolculuk türküleri, gazâ ve cihat mûsikîsi (mehter ve marşlar) başlıkları altında rivayet edilen tüm hadisleri tafsilatıyla açıklayan müellif, "Kur'an-ı seslerinle süsleyiniz." hadisi gereğince, cezbedici mûsikîyle ve güzel sesle Kur'an okumanın, hayret hislerini uyandırarak, Kur'ân'ın yüceliğini herkesin anlamasını kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Bunun da "hâdis olan sesle, kadîm olan öz güzelleştirilemez" şeklinde anlatılan ve "Seslerinizi Kur'an'la süsleyiniz" şeklinde yapılan tersten okumayla ifade edilen kelâmî düşünceye bir cevap olduğunu zikretmektedir (s. 45-101).

Hız. Peygamber'in sesi konusuna da detaylı bir şekilde yer veren müellif, İslâm'da şiirin yeri ve önemini Bürde Kasîdesi ile ilgili hadisleri vererek aktarmaktadır. Mûsikînin her an hayatın içinde olduğunu ifade ederken mübah eğlenceler ve spor başlığı altında bir Müslümanın her an ibadetle meşgul olamayacağını, oyun ve eğlenceye de ihtiyacı olduğunu söylemekte ve bunu hadislerle desteklemektedir. İnsanın ruhen, zihnen ve bedenen dinlenme aracı olan mûsikînin "insan zekâsını bileyip kalbi neşelendirdiğini" ifade etmektedir. Günümüzde en çok karşılaşılan sorunlardan biri de ses sanatkârlarının ve bestekârların ücret alma meselesidir. Müellif bu meseleyi de üçüncü bölümde tafsilatıyla ele almaktadır. Bölümün sonunda konuyla ilgili hadisler hakkında açıklamalarda bulunmakta ve hadislerde mûsikî konusundaki nihai sonucu açıklamakta, mûsikî ve raks konusundaki çoğu

hadisin sahih olmadığı, mûsikî muhalifleri tarafından kendi fikirlerine zemin oluşturmak için uydurulma olduğu kanaatini bildirmektedir. İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ' kitabından farklı olarak bu eserde ihtiyat esas ve müsamaha esas başlıkları altında yapılan açıklamalar, insanların mûsikî konusundaki yaklaşımları hususunda fikir açıcı olması bakımından önemli görünmektedir (s. 101- 158).

Çalışmanın dördüncü bölümü fakihlerin mûsikî hakkındaki görüşlerini içermektedir. Müellif bu kısımda, fıkıh ve tasavvuf başlığı altında bu iki farklı ilim dalının mûsikîye bakışından ve müteşerriflerin, mutasavvıflardan katı tutumlara sahip olup, mutasavvıfların ise mûsikîyi ibadet sayacak kadar benimsemelerinden söz etmektedir. Mezheplerin ve tarikatların mûsikîye bakışı izah edildikten sonra Irak ve Hicaz Fıkıh mekteplerinin mûsikîye dinî hüküm verme konusundaki durumuna, sonrasında da Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin mûsikî hakkındaki görüşlerine yer veren müellif, Şii'likte semâ ve mûsikî konusunu açıkladıktan sonra, fıkha göre makamla Kur'an ve ezan okumanın hükmünü bütün mezhepleri dikkate alarak incelemektedir. Fakihlerin hepsinin mûsikî hakkındaki görüşlerini zikreden müellif, fakihler arasındaki ihtilafların sebepleri üzerinde de durmaktadır (s. 159-187).

Müellif, beşinci bölümü dinî mûsikînin tarihine ayırmaktadır. İlk olarak dinî mûsikînin hâfızlar tarafından geliştirildiğini tarihî süreç içerisinde anlattıktan sonra Kur'an'ı Kerîm'in Arapça ve Türkçe okunması gibi günümüzde en çok tartışılan konulardan birini de bu bölümde izaha kavuşturmuştur. Müellif, zühd devrinde mûsikî ile anlatmaya başladığı dinî mûsikînin tarihsel sürecini, Peygamber döneminde icra edilen "Tasavvuf Mûsikîsi"ni, ashabın semâ ve vecd hallerini, ilk sûfiler ve semâ konusunu da aktararak devam ettirmektedir. Müellif öncelikle ilk sûfilerden Zünnûn Mısırî, Seriyü's-Sakatî, Cüneyd-i Bağdadî, Şiblî, en-Nûrî, Ruveym, Rûzbârî, Kettânî gibi zatların mûsikî hakkındaki görüşlerini aktarmaktadır. Mûsikînin insan ve hayvanlar üzerindeki tesirlerini, aynı zamanda mûsikîyle tedavi konusunu da detaylı bir şekilde zikrettikten sonra müellif, mûsikînin mübah oluşunu ispat ettiği başlıkları tafsilatıyla açıklamaktadır. Kıyas, nass ve mûsikîyi haram kılan arızî sebepler konularındaki çıkarımlarından sonra mûsikînin mutlak varlık olarak mübah oluşuna beşinci bölümün son başlığı altında yer vermektedir. (s. 188-260).

Son bölüm olan altıncı bölümde müellif, mûsikînin sûfiler nezdindeki çeşitlerinden söz etmektedir. İnsan ruhundaki etkileri bakımından sûfilerin

yaptıkları taksimden yola çıkarak en meşhurlarını zikrettiğini söyleyen müellif, hac mûsikîsi, marşlar, hamasî şiirler, mersiye, sevinç ve neşe zamanlarında musiki, aşk şarkıları ve türküleri, tasavvufî mûsikî ve dinî mûsikî olarak, mûsikî çeşitlerine son vermektedir. Yine bu bölümde dinleyene göre mûsikînin çeşitlerini Kur'an-ı Kerîm ve semâ âdâbı konuları üzerinden izaha kavuşturmaktadır. Tasavvufî mûsikî üzerinde çeşitli felsefî etkilerden söz ettiği kısımda müellif, tarikatlar ve semâ konusunu ele almaktadır. Tüm tarikatların semânın Allâh'a yaklaştıran bir özelliği bulunduğunu kabul ettiklerini ifade ederken, özellikle Mevlânâ Hazretleri bağlamında Mevlevîliği ve semâyı anlatmaktadır. Toplu yapılan semâdan ve ardından da Nakşîlikteki semâ anlayışından da detaylı bir şekilde söz eden müellif, son olarak mûsikî aleyhine verilen fetvâları ve sûfilerin bu konudaki savunmalarını dile getirmektedir. (s.261-329).

Sonuç bölümünde, semâ ve raks konusunda eser veren müelliflerin özellikle son dönemlerde tamamen hissî davrandıklarını, peşin hüküm vermekten kurtulamadıklarını anlatan müellifimiz, beş madde üzerinden mûsikî hakkındaki nihai neticesini aktarmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de raks ve mûsikînin lehinde ve aleyhinde hiçbir şey bulunmadığını, hadislerde ve dönemin tatbikatında dünya eğlencelerinden ölçülü bir şekilde faydalanmanın mutlak manada mübah olduğunu, semânın tarikatlarda dinî uygulama olarak kabul gördüğünü, genel olarak fıkıh âlimlerinin istisnalar dışında her çeşit mûsikîyi haram kıldığını fakat hadis âlimlerinin daha müsamahakâr olduklarını ve son olarak da tasavvufî hayatın içerisinde yer alan mûsikînin dinî ve millî kültürün şekillenmesinde önemli rol oynadığını söylemektedir (s. 331-333).

Netice itibarıyla İslâm ve Mûsikî isimli bu eserin, İslâm'ın doğuşundan bugüne kadar her dönemde çeşitli sorunlara yol açan mûsikî meselesini rasyonel ve ilmî bir araştırma yöntemiyle, İslâm dininin tüm kaynakları ve düşünce sistemi dâhilinde kaleme alınmış bir çalışma olması bakımından belki de şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı çalışma olduğunu söylemek mümkündür. Mûsikî ilminin dinî hükmünü dile getirmedeki yetersizliğin ve bu alandaki boşluğun Süleyman Uludağ tarafından bu çalışmayla doldurulduğunu, aynı zamanda söz konusu eserin, birçok konuya temas etmesi bakımından mûsikî çevreleri ve meraklıları için bir el kitabı olma niteliğine sahip bir eser olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.